

הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר

תהליך ההגירה וההסתגלות של מהגרים צעירים בארץ הקולטת מלאה בשינויים רבים בכלל ובנטילת תפקידים חדשים במערכת המשפחתית בפרט. המחקר המוצג כאן, המשלב גישות איכותנית וכמותית, בחן את המקרה של תפקידי תיווך במשפחה: תיווך שפה ותיווך תרבות בקרב מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר בישראל. כמו-כן נבחנו ההשלכות של תפקידי התיווך על הסתגלותם הפסיכולוגית של המהגרים הצעירים. נמצא כי בין התפקידים שהמהגרים הצעירים נטלו על עצמם לאחר ההגירה היו שניים בולטים: א) מתווך שפה - מתורגמן המתלווה אל ההורים וכד'; ב) מתווך תרבות - תפקיד הכולל הסברה והדרכה להורים לגבי ערכים, נורמות ופרקטיקות תרבותיות בתרבות הקולטת. המשתתפים דיווחו על השלכות חיוביות של התפקידים החדשים על חייהם ובה בעת גם על השלכות שליליות. תיווך תרבות ניבא דיכאון וחרדה, בעוד תיווך שפה לא ניבא תסמינים פסיכופתולוגיים. שני תפקידי התיווך תרמו להתפתחות מסוגלות עצמית אצל הצעירים. המאמר דן בחשיבות ההקשר התרבותי וכן בהשלכות הממצאים על המחקר והפרקטיקה עם קבוצת מהגרים זו.

מבוא

הגירה היא אירוע מורכב הדורש התמודדות והסתגלות לשינויים נרחבים באורח החיים והסביבה (Hernandez & McGoldrick, 1999). שינויים אלו כוללים הסתגלות בתחומים רבים: סביבה חברתית חדשה, שפה, תרבות ותעסוקה. יתר על כן, לעתים קרובות ההגירה מחלישה משאבים חברתיים קיימים, מערערת מערכות תמיכה משפחתיות ומשפיעה על ההמשכיות והיציבות של תפקידים במשפחה (Fong, 2004).

התאוריה המערכתית-מבנית לגבי תפקוד המשפחה (Minuchin, 1974) מספקת הסבר אפשרי לשינוי שחל במבנה ובחלוקת התפקידים במשפחה לאחר ההגירה. על פי תאוריה זו, המשפחה

מילות מפתח: תיווך תרבות, תיווך שפה, אחריות ילדית בהגירה, הסתגלות.

ד"ר יעל פוניזובסקי-ברגלסון היא פוסט-דוקטורנטית בנבט: חממה למחקר והכשרה מודעי-הקשר בתחום ילדים בסיכון. את עבודת הדוקטורט שלה בנושא 'אחריות ילדית' בהגירה בקרב צעירים מבריה"מ לשעבר בישראל ערכה במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר פוניזובסקי-ברגלסון היא חוקרת הגירה ומעברים בין תרבותיים מהיבטים פסיכולוגיים וקונטקסטואליים. חברת סגל אקדמי במחלקה לעבודה סוציאלית בבית הספר למדעי החברה והקהילה של המרכז האקדמי רופין.

ד"ר אנה קוסנר כתבה את עבודת הדוקטורט שלה בנושא 'סבות במעבר בין תרבות' במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר קוסנר היא חוקרת הגירה ותהליכי שינוי במשפחה המהגרת בישראל. כמו-כן מרצה בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת אריאל.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

מורכבת מתתי-מערכות שונות (למשל, מערכת זוגית, מערכת הילדים וכיוצא בזה). במצב האופטימלי קיימת חלוקה ברורה והיררכית בין תת-המערכת ההורית לבין תת-המערכת הילדית: על ההורה להוות דמות סמכותית ואחראית ולשמש בתפקיד של מכוון ומפקח. כאשר קטשטשים הגבולות בין תת-מערכת ההורים לתת-מערכת הילדים או כאשר ההורים אינם מסוגלים לקחת על עצמם את התפקיד הסמכותי, המכוון והמטפל, הילד מקבל על עצמו תפקידים אלו ונשאב לתפקיד 'ילד-הורי' (מינושין, 1982). ניתן להניח כי תהליך דומה מתרחש במהלך ההגירה, כאשר ההורים לא תמיד יכולים לשמש בתפקיד המתווך והסמכותי ואילו הילדים לוקחים על עצמם תפקידים של העוזר, המתווך והמקשר בין ההורים לבין התרבות הקולטת. ניתן לראות את המעורבות הגוברת של הילדים במשפחה ואת תפקידם החדש בה כניסיון של המערכת המשפחתית להתאים את עצמה לנסיבות המשתנות בעקבות ההגירה (Suarez-Orozco & Suarez-Orozco, 2001). תופעה זו בהגירה, בה ילדים נוטלים על עצמם שלל אחריות בלתי-אופייניות מבחינה תרבותית מכונה 'אחריות ילדית' בהגירה (Filial responsibility; e.g., Ponizovsky, Kurman & Roer-Strier, 2012).

מחקרים עדכניים העוסקים ב'אחריות ילדית' בהגירה מצאו כי דור הילדים השתדל להתמודד עם קשיי ההגירה בכוחות עצמו ולא להכביד על ההורים מבחינה נפשית וכלכלית. כמו-כן נמצאו מגוון תפקידים שמהגרים צעירים נטלו על עצמם: תפקיד התומך הכלכלי, התומך הרגשי והיועץ, תפקיד המנהיג, תפקיד העוזר ותפקידי תיווך (Kosner, Roer-Strier & Kurman, 2014).

תפקיד התיווך הוא היבט מרכזי ב'אחריות הילדית' בהגירה שספרות המחקר עוסקת בו (ראו, למשל, Orellana, 2009; Weisskirch, 2010). על פי רוב, ילדים פתוחים יותר לקבל נורמות וערכים חדשים ולומדים את השפה מהר יותר מהוריהם. בעקבות זאת הם הופכים לעיתים קרובות למתווכי השפה עבור הוריהם ומתרגמים את השפה החדשה בעת הצורך. תרגום זה כולל לרוב פרשנות של נורמות ופרקטיקות תרבותיות. כך ילדים הופכים למתווכים לא רק של השפה החדשה אלא גם של התרבות החדשה (Jones & Trickett, 2005). לרוב, תיווך מצד הילדים נתפס כמצב בו ההורים הופכים להיות תלויים בילדיהם (Orellana, 2009), בעוד שהילדים ממלאים תפקיד דומיננטי במשפחות המהגרות. כלומר, מתרחש כאן היפוך בין תפקידי ההורה לתפקידי הילד.

הספרות המחקרית מתייחסת לעתים לתפקיד התיווך בהגירה ללא הבחנה בין סוגי התיווך. מחקרים אחדים משלבים היבטים של תיווך תרבות (למשל העברת משמעות, Tse, 1996) בתפקיד תיווך שפה (Dorner, Orellana & Jiménez, 2008), ואחרים מגדירים תיווך תרבות ככולל תרגום שפתי (Trickett & Jones, 2007). במחקר הנוכחי ביקשנו לבחון את שני תפקידי התיווך כקונסטרוקטים נפרדים ואת השלכות נטילת התפקידים הללו על הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים.

באופן תאורטי, תיווך שפה ותרבות עשוי להביא עמו הן סיכונים והן תועלות להתפתחות הילד. הסיכונים נובעים מהגבלות משמעותיות המוטלות על התפתחותו הטבעית של הילד ומן הנטל הכרוך בביצוע התפקידים, בעוד התועלות נובעות מן ההאצה בהתפתחות המנטלית וההתבגרות של הילד. מחקרים על ההשלכות הפסיכולוגיות של תפקידי תיווך בהגירה מניבים ממצאים מעורבים באשר לתוצאות האפשריות בקרב מהגרים צעירים. כך, למשל, תיווך שפה נחשב לגורם דחק, עומס ונטל (Wu & Kim, 2009) ותורם לדיכאון (Oznobishin & Kurman, 2009). במקביל נמצאו מגוון תוצאות חיוביות, בפרט בתחומים קוגניטיביים (Dorner et al., 2008) ומוטיבציוניים (Orellana, Dorner & Pulido, 2003), ותועדו שיפורים בכישורים בין-אישיים, ביטחון עצמי ובמסוגלות עצמית חברתית (Guan, Greenfield, & Orellana, 2014; Walsh, Shulman, Tsur, & Bar-On, 2006).

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

מאפייני המשפחה המהגרת מברית המועצות לשעבר בישראל

מאז שנות ה-90 של המאה ה-20 עלו לישראל יותר ממיליון עולים מבריה"מ לשעבר. גל העלייה הגדול החל ב-1989 בעקבות נפילת מסך הברזל והתפוררות המשטר הסובייטי (לשם וליסק, 2001). קבוצת מהגרים זאת מהווה כיום כ-13% מכלל האוכלוסייה בישראל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2014).

המהגרים מבריה"מ לשעבר מתאפיינים לרוב בהיותם חילונים ואנשי מקצוע בעלי השכלה גבוהה, בעלי משפחות גרעיניות קטנות החיות במבנה רב-דורי (Remennick, 2007). בארץ המוצא ההורים דרבנו את ילדיהם להקדיש את מרבית זמנם ללימודים אקדמיים, אך לא עודדו אותם להיות עצמאים או לקחת חלק בהחלטות ובמטלות משפחתיות (Mirsky & Praver, 2003). תופעה זאת מוסברת בכך שטיפוח תחושת עצמאות הוא תוצר של המבנה החברתי. כלומר, באידאולוגיה הקולקטיביסטית ששלטה בחברה הסובייטית לא היה מקום לאוטונומיה אישית ולביטוי עצמי. על אף שינויים תרבותיים ודתיים רבים שעברה ברית המועצות לשעבר, האידאולוגיה הקומוניסטית והפוליטית דרשה להתנהג בהתאם לנורמות משותפות, ולא ניתן ביטוי לאינדיווידואליזם אישי. תפיסה זו חדרה גם לתוך המערכת המשפחתית שבה מתקיימים יחסים הדוקים בין הורים לילדים וקיימת הירטעות מאוטונומיה ומאינדיווידואליזם (Mirsky, 2001).

לאור האמור, המחקר הנוכחי ביקש לבחון האם מהגרים צעירים מבריה"מ לשעבר החיים בישראל חוו שינוי בתפקידם במשפחה לאחר ההגירה. ליתר דיוק, בדקנו אילו תפקידים במשפחה נטלו על עצמם המהגרים הצעירים לאחר הגעתם ארצה ומה היו ההשלכות של התפקידים החדשים על הסתגלותם הפסיכולוגית בארץ.

שיטת המחקר

אנו מעגנים את עבודתנו במודל של שילוב שיטות מחקר (Roer- Alternating Method Model; Strier & Kurman, 2009), שבמסגרתו המחקר עובר לסירוגין בין מרכיבים איכותניים וכמותיים, כשעל בסיס שלב אחד, שבו נעשה שימוש בשיטה האחת, נבנה השלב הבא שבו נעשה שימוש בשיטה האחרת.

השלב האיכותני התבצע על-ידי המחברת השנייה של המאמר, עולה מבריה"מ לשעבר עם משפחה, שעבדה כעובדת סוציאלית עם נוער עולה. איסוף הנתונים נערך בשנת 2007 באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים וראיונות בקבוצות מיקוד. איסוף הנתונים למחקר הכמותי התבצע על-ידי המחברת הראשונה בין השנים 2010 ל-2011 באמצעות שאלון מקוון שפותח לצורך המחקר. בחירת כלי המחקר והתאמתם לאוכלוסייה נעשתה על סמך ממצאי המחקר האיכותני. ועדת האתיקה של האוניברסיטה העברית אישרה את הליכי המחקר וההשתתפות הייתה וולונטרית ואנונימית. בנוסף, התקבל אישור של משרד החינוך לעריכת המחקר בפנימיות.

הקריטריונים להשתתפות בשני שלבי המחקר היו: (1) עלייה מבריה"מ לשעבר יחד עם המשפחה הגרעינית, או לפחות עם אחד ההורים או הסבים (2) גילאי 6-15 בעת העלייה. 6 שנים נבחר להיות הגיל המינמלי להגירה, שכן הסבירות שילדים מתחת לגיל 6 יוכלו להיזכר ולדווח על שינויים בתפקידם במשפחה הינה נמוכה. כמו כן, בחרנו שלא לחקור ילדים שהיו בני 15 ומעלה בעת העלייה כיוון שקבוצת גיל זו עשויה להיות אוטונומית בעקבות חובת השירות הצבאי מגיל 18 בישראל (Roer-Strier & Rivlis, 1998). על כן, ניתן לייחס לפחות חלק מן האחריויות המדוברות לנורמות של החברה הקולטת ולא להשלכות ההגירה. בשלב האיכותני נערכה חלוקה לשתי אוכלוסיות מחקר

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

בהתאם לגילאי המשתתפים: 1) צעירים גילאי 20-30 (אוכלוסייה זו בחנה באופן רטרופספקטיבי את התנסויותיה הקודמות וכך התקבלה הבנה מעמיקה יותר על חוויותיה) 2) מתבגרים עולים בני 15-18. המדגם הסופי בשלב האיכותני כלל 34 משתתפים: 1) 17 צעירים גילאי 23-31 (ממוצע 27.05.ת. = 2.58), 11 נשים ו-6 גברים שעלו עם הוריהם בגיל 11-16 (ממוצע 13, ס.ת.=1.7) ונמצאים בארץ בין 10 ל-17 שנים (ממוצע 14.05.ת.=2.43). רובם ממשפחות שלמות (82%), ויותר ממחציתם היו ילדים יחידים במשפחותיהם (47%). כמו-כן רוב המשתתפים (65%) הם ילדים בכורים. 2) 17 מתבגרים בני 15-18 (ממוצע 16, ס.ת.=1.46), 11 בנות ו-6 בנים שעלו לארץ בגיל 8 עד 16 (בממוצע 12, ס.ת.=1.562) ונמצאים בארץ בין שנתיים ל-7 שנים (בממוצע 4.5, ס.ת.=2.43). מחצית מהמשתתפים בקבוצת המתבגרים היו ממשפחות חד-הוריות (53%) ו-4 מהמשתתפים (24%) ילדים יחידים. רוב המתבגרים (65%) הם ילדים בכורים במשפחותיהם.

בשני שלבי המחקר יושמה שיטת דגימה לא הסתברותית מסוג דגימה מכוונת ודגימת כדור השלג. בשלב האיכותני, עם חלק ממשתתפי המחקר הייתה למחברות הכרות קודמת שהקלה על כניסתן לשדה. המחברות הרחיבו את המדגם באמצעות דגימת כדור שלג המבוססת על הפניית משתתפים על-ידי המשתתפים עצמם, תוך שימוש באינפורמנטים מתוך הקהילה. משתתפים נוספים הופנו על-ידי שירותים חברתיים שונים, למשל לשכת רווחה, אוניברסיטה, בתי ספר ופנימיית.

גיוס המשתתפים בשלב הכמותי נערך על-ידי המחברת הראשונה, אף היא עולה מבריה"מ לשעבר, באמצעות רשתות של קשרים מקצועיים ואישיים (לדוגמה, קשרים אקדמיים ורשימות תפוצה); קהילות וירטואליות ופורומים ישראלים (לדוגמה, אתר 'תפוז'); ורשתות חברתיות (כדוגמת פייסבוק). המתעניינים הופנו לאתר הסקר, בו הובהרו מטרות ושיטות המחקר, תוך הבטחת סודיות, בטרם מילוי השאלון. המחברת סיפקה כתובת דואר אלקטרוני למקרה שיתעוררו שאלות, ולמשתתפים ניתנה האפשרות למסור את כתובת הדואר האלקטרוני שלהם על מנת שיוכלו לקבל את תוצאות המחקר. למשיבים על השאלון ניתנה האפשרות להשתתף בהגרלת תגמול כספי צנוע.

המדגם הסופי בשלב הכמותי כלל 220 משתתפים. הגיל הממוצע היה 28.03 (ס.ת. = 3.66, טווח 34-25). מרבית המשתתפים היו נשים (71%), רובן רווקות (64%). הגיל הממוצע בעת ההגירה היה 9.53 (ס.ת. = 3.05, טווח 6-21), ומספר השנים הממוצע מאז ההגירה היה 18.44 (ס.ת. = 3.24, טווח 8-37). מרבית המשתתפים (86%) היו בנימים/ות יחידים או שהיה להם אח או אחות אחד/ת בלבד. בנוסף, 139 מהמשתתפים (62.9%) היו הילדים הבכורים במשפחתם. 64 משתתפים (29%) היו ממשפחות חד-הוריות. מרבית המשתתפים עבדו כשכירים (52.5%) או היו סטודנטים באוניברסיטה (38.9%). 12 מהם (5.4%) היו עצמאיים ו-5 (2.3%) מובטלים. כמו כן, ל-23.5% היה לפחות ילד אחד ו-21.3% התגוררו עם ההורים. הוריהם של מרבית המשתתפים (141, 63.8%) היו בעלי תארים אקדמיים, נתון המשקף היטב את רמת ההשכלה האופיינית של עולים מבריה"מ לשעבר בישראל (Remennick, 2007).

כלי המחקר

בשלב האיכותני שולבו שני כלי מחקר: ראיון חצי מובנה וקבוצת מיקוד.

- ראיון.

המחברת השנייה ערכה ראיון חצי מובנה עם שאלות מוכנות מראש, ובהתאם להתפתחות הראיון שינתה את סדרן והוסיפה שאלות הבהרה. בשלב האיכותני נערכו 20 ראיונות: עשרה

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

ראיונות עם כל קבוצת גיל. הראיונות התקיימו במקום ובשעה שהיו נוחים למראיון. כל ראיון ארך כשעה.

קבוצות מיקוד.

יצירת קבוצת מיקוד היא מתודה המבוססת על ראיון קבוצתי. כל משתתף עונה בתורו על שאלות החוקר וכך מתנהל דו-שיח בין המשתתפים לחוקר (Vaugh, Schumm & Sinagub, 1996). הערך המוסף של קבוצת המיקוד הוא האפשרות של המשתתפים להיחשף לסיפורים מגוונים ושונים, ועל-ידי כך לצמצם את החשש של המשתתף הבודד מחשיפת חוויותיו השליליות. באמצעות כלי זה החוקר מגדיל את מגוון הרגשות והחוויות של המשתתפים. לפיכך נבחרו קבוצות מיקוד ככלי משלים למחקר.

בשלב הכמותי כל כלי המחקר היו שאלונים לדיווח עצמי שתורגמו לשפה העברית והותאמו לאוכלוסיית המחקר. שאלונים אלו כללו:

תיווך שפה ותרבות.

במחקר הנוכחי נעשה שימוש בסקלות תיווך שפה ותיווך תרבות מתוך שאלון 'אחריות ילדית'. הליך הפיתוח של הכלי כבר תואר בעבר (Ponizovsky et al., 2012). המשתתפים התבקשו להשיב על סולם ליקרט בן 5 דרגות באשר לאחריות הילדיות שנטלו עליהם בתקופה שלאחר הגירתם, ולדרג בין 1 (מתנגד בהחלט) ל-5 (מסכים בהחלט), כשדירוג גבוה מבטא אחריות ילדית רבות יותר. הסולם הסופי הורכב מ-31 פריטים המתייחסים לשישה תחומים של 'אחריות ילדית' (דומיננטיות במשפחה, תיווך תרבות, תיווך שפה, תמיכה רגשית בהורים, הסתמכות על העצמי ועניינים כספיים. לפריטים נוספים ראו: Ponizovsky et al., 2012). כאן השתמשנו בששת פריטי תיווך תרבות (לדוגמה, 'ניסיתי להכיר להוריי/סביי את הערכים והתרבות הישראלית') ותיווך שפה, אף הוא בעל שישה פריטים (לדוגמה, 'תרגמתי להוריי/סביי חשבונות/הודעות מהבנק/מכתבים שונים'). אלפא של קרונבך נמצאה שווה ל-0.93. עבור שתי הסקלות.

הערכת הסתגלות.

שני מדדים כיסוי היבטים שונים של תוצאות פסיכולוגיות:

מצוקה פסיכולוגית. השתמשנו בגרסה מותאמת של שאלון מצוקה פסיכולוגית (BSI; Derogatis & Melisaratos, 1983), כלי לדיווח עצמי אודות תסמינים פסיכופתולוגיים, אשר עבר תיקוף בקרב אוכלוסיות שונות בישראל (ראו, למשל, Gilbar & Ben-Zur, 2002). לצורך המחקר הנוכחי השתמשנו בסקלות של דיכאון וחרדה (6 פריטים לסקלה). סקלות אלו נמצאו משמעותיות במחקרים על אחריות ילדית בהגירה והשפעתה הפסיכולוגית על הסתגלות (Oznobishin & Kurman, 2009). משתתפים דירגו על סולם ליקרט בן 5 דרגות את המידה שבה חוו במהלך החודש האחרון את 12 התסמינים המודדים דיכאון וחרדה (למשל עצבנות, בדידות, קשיי שינה), בין 0 (בכלל לא) ל-5 (במידה רבה). במחקר הנוכחי התקבלה עקיבות פנימית של $\alpha=0.86$ עבור סקלת דיכאון ושל $\alpha=0.84$ עבור סקלת חרדה.

מסוגלות עצמית. שאלון המסוגלות העצמית הכללית (GSES) נועד לבחון תפיסות עצמיות באשר ליכולת התמודדות עם מגוון קשיים בחיים (Schwarzer & Jerusalem, 1995). המשתתפים דרגו עשרה פריטים (לדוגמה, "אם אני אנסה מספיק, תמיד אוכל לפתור בעיות מסובכות") על סולם ליקרט בן 5 דרגות, בין 1 (לא מתאר אותי כלל) ל-5 (מתאר אותי היטב). השאלון תורגם לעברית, עבר תיקוף (Zeidner, Schwarzer & Jerusalem, 1993) ויושם בישראל (למשל, Ponizovsky et al., 2011). במחקר הנוכחי, אלפא של קרונבך נמצאה שווה ל-0.91.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

- **משתנים סוציו-דמוגרפיים.**
משתנים סוציו-דמוגרפיים כללו מגדר, גיל, משך זמן בארץ, מספר אחאים, סדר לידה, מצב משפחתי של ההורים, רמת ההשכלה של ההורים ורמת ההשכלה של המשתתף.
- **ניתוח נתונים.**
בשלב האיכותני נערך ניתוח על ציר אורכי (horixonalizations) שבו הפרוטוקולים חולקו לקודים, קטגוריות ותמות (Denzin & Lincoln, 2000). שלבי הניתוח: 10 ראיונות ושתי קבוצות מיקוד תורגמו ושוקלטו. לאחר מכן, המחברת עשתה קידוד של כל השקלוט. להגברת האמינות, חוקרת איכותנית נוספת עשתה קידוד של מספר שקלוטים. לאחר מכן, נערך דיון בין החוקרות על מנת להגיע לניסוח מדויק של הקודים. הקודים יצרו גיליון קודים, שממנו ניתן היה לחזור לשקלוט בעת הצורך. לאחר הסכמה משותפת לגבי הקודים, נבחרו ונוסחו הקטגוריות והתמות, חלקן התבססו על השאלות בשאלון או בשאלות המחקר (Creswell, 1998).
בשלב הכמותי נערך ניתוח סטטיסטי באופן הבא: ראשית, בוצעה סטטיסטיקה תיאורית הכוללת ממוצעים, סטיות תקן ומתאמים בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים, תפקידי התיווך (שפה ותרבות) ומדדי ההסתגלות (חרדה, דיכאון ומסוגלות עצמית). בנוסף, בוצעו ניתוחי שונות רב-משתניים (MANOVA) לבדיקת ההבדלים בין תפקידי התיווך ביחס למשתני הרקע. לבסוף נבנו שלושה מודלים של רגרסיה היררכית, על מנת לנבא את מדדי ההסתגלות (תסמינים פסיכופתולוגיים של חרדה ודיכאון, ומסוגלות עצמית) באמצעות משתני הרקע ותפקידי התיווך.

ממצאים

הממצאים האיכותניים מוצגים לפי התמות ובהתאם לשאלות המחקר, כאשר בכל תמה מפורטות תשובותיהם של המשתתפים לפי הקבוצות השונות [קבוצת הבוגרים(ב) וקבוצת המתבגרים(מ)]; ראיון (ר) או קבוצת מיקוד (ק), ולפי קטגוריות. ניתן משקל שווה לאמירות, הן בראיון והן בקבוצת הדיון. השמות שלהלן הם בדויים.

תפקידי הצעירים לאחר ההגירה

- **תפקיד מתווך שפה.**
רובם הגדול של המשתתפים (25 משתתפים) ציינו את תפקיד המתורגמן כתפקידים העיקרי. רבקה (ב, ר) אמרה כך: 'אם מכתב מגיע, אז מיד: "רבקה תתרגמי. תעזרי, בואי איתנו, כי אנחנו לא יכולים לבטא, להגיד". קרינה (מ, ר). סיפרה: 'תמיד עזרתי לאימא בתרגום ואני עושה זאת עד עכשיו. אני מתרגמת לה מכתבים והכול.'
- **תפקידי ליווי, קשרי חוץ ואדמיניסטרציה.**
15 משתתפים (שישה בוגרים ותשעה מתבגרים) ציינו כי אחד התפקידים החדשים הקשור לתווך השפה היה ללוות את הוריהם למקומות שונים ולהיות אחראי לקשר עם גורמי חוץ. רוברט (ב, ק) תיאר זאת כך: 'היה מגיע לזה שהייתי צריך ללמוד נושאים מסוימים, תחומי ידע מסוימים. למשל חוקים, מכיוון שהיו מקרים עם כסף, קונפליקטים עם בנקים ואני ביררתי את המצב גם בטלפון'. גם אלכסנדרה (מ, ק) נטלה על עצמה את אותו התפקיד: 'זאת אומרת, שעכשיו אני בבית הספר, אימא מתקשרת ומשאירה לי טלפון וחוזרים אליי ואני מדברת על הדירה ועל הכול'. ובהמשך הדיון הוסיפה: 'לא מכריחים אותי לעשות כלום בבית, שום דבר, רק מבקשים ממני לעשות דברים שקשורים לחוץ ולעברית'. לובה (מ, ר) שיתפה כי גם אחרי תקופה ארוכה בארץ

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

אמה עדיין לוקחת אותה לכל מיני מקומות: 'לאימא עדיין קשה, ואם כבר צריך איפה שהוא הסבר היא תמיד לוקחת אותנו. תמיד יש מתורגמנים צמודים'.

תפקיד מתווך תרבות.

תפקיד זה כלל הסבר על החברה הישראלית להורים וקרובי ההורים, עד לשילובם בתרבות החדשה. 12 משתתפים, מרביתם מהקבוצה הבוגרת, ציינו שמילאו את תפקיד המתווך במשפחה לאחר ההגירה לארץ שכלל הסבר אודות הנורמות והכללים של החברה הישראלית. אהרון (ב) סיפר בראיון:

הרבה פעמים אתה צריך להסביר להורים שככה מתנהגים, שזה הנורמה הרגילה וזה לא שזה בן אדם חצוף או ... אין לו איזו שהוא ערך כלפי אדם אחר. היה צריך כל פעם להסביר כל מיני ניואנסים קטנים האלו. אתה פשוט מבין את המנטליות שלהם ו... פשוט מתחיל לעזור להורים להבין את זה, כי גם הם יצטרכו להיות כאן וגם הם לא הצליחו לשנות את המנטליות, כי זה בלתי אפשרי, לשנות פתאום את כל המדינה בגלל שאתה לא אוהב את זה.

השלכות של נטילת התפקיד החדש על המתבגר

הקשרים בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים ומדדי הסתגלות מוצגים בלוח 1 להלן. קשר חיובי נמצא בין מגדר למצוקה פסיכולוגית, כאשר בנות דיווחו יותר על סימפטומים של דיכאון וחרדה בהשוואה לבנים. יתר המשתנים הסוציו-דמוגרפיים לא נמצאו קשורים באופן מובהק עם תפקידי התיווך או מדדי ההסתגלות. ניתוח שונות רב משתני הראה אפקט מובהק עבור מצב משפחתי של ההורים ($F(6,212) = 3.65, p < .002, \eta^2_p = .09$). משתתפים ממשפחות שלמות דיווחו יותר על תיווך שפה באופן מובהק ($M = 3.74, SD = 1.20$) לעומת משתתפים ממשפחות גרושות/חד הוריות ($F(1,217) = 8.42, p < .004, \eta^2_p = .04$). גם לתיווך תרבות נמצא אפקט מובהק ($F(1,217) = 4.45, p < .04, \eta^2_p = .02$). משתתפים ממשפחות שלמות דיווחו יותר על תיווך תרבות באופן מובהק ($M = 2.99, SD = 1.13$) לעומת משתתפים ממשפחות גרושות/חד הוריות ($M = 2.64, SD = 1.14$). חישוב מתאמים פשוטים הראה כי בעוד שתיווך שפה לא נמצא קשור לדיכאון או חרדה, קשרים חיוביים חלשים נמצאו בין תיווך תרבות לבין חרדה. מסוגלות עצמית נמצאה במתאם חיובי עם תיווך שפה ותיווך תרבות.

השלכות שליליות

אובדן הילדות.

18 מראיינות ציינו כי התפקיד גרם לכך שילדותן הסתיימה, שהן התבגרו מהר מדי, שהתפקיד היה כבד מדי ושלתפקיד הייתה השפעה שלילית על תפקודן היומיומי. אילנה (ק, ב) תיארה זאת כך: 'במקום הסיפורים לילדים, היינו דנים בבעיות של עלייה, בבעיות של הורים. משפחות נהרסו, אחרים היו נוסעים לקנדה. בקיצור דברים כאלו שבתור ילדה אני לא זוכרת את עצמי שהיית עסוקה בזה'.

התפקיד גוזל זמן ואנרגיות על חשבון דברים אחרים.

שבעה מראיינים העלו את התחושה כי מילוי התפקיד בא על חשבון דברים אחרים וזה אחד החסרונות שלו. נטליה (ב) תיארה בראיון: 'במקום להתעסק עם עצמי, סתם אפילו לקרוא ספר או ללמוד למבחן הייתי צריכה להיות איתם'.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

סבא וסבתא שמתקשרים: "קיבלנו איזה מכתב. בואי תתרגמי". וזה שכונה אחרת, אני עוד הפעם צריכה לבזבז זמן על הנסיעה ויש לי הרבה מה לעשות. נגיד אם אני אלך לסבתא, אז אני לא אלך לאיזו שהיא פעילות. או שאני צריכה להפסיד לימודים.

- תחושות כעס על ההורים עקב הצורך למלא תפקידים חדשים.

שבעה מרואיינים ציינו כי התפקיד החדש גרם להם לתחושת כעס על הוריהם. דימה (מ) אמר בקבוצה: 'לפעמים זה מלחיץ כי אני עושה משהו משלי והורים מפריעים ומבקשים לתרגם או לעשות משהו. או שהם כל הזמן שואלים מה התרגום של המילה הזאת או של המילה הזאת. אז אני עונה להם: "קחו מילון ותתרגמו".'

- תחושת עומס.

ארבע מרואיינות ציינו כי התפקיד יוצר עומס רגשי ופיזי. נטליה (ב, ר) תיארה את העומס עליה מצד ההורים כך: 'תשמעי, חצי יום וחצי יום זה המון זמן, שאני צריכה להשקיע להם (להורים), לתת את הזמן שלי. זה היה לי מוזר, כי שם הייתי אדון לעצמי ופה אני צריכה לחלק את הזמן שלי גם לעצמי וגם לבעיות במשפחה'.

השלכות חיוביות

- בגרות, אחריות ועצמאות.

לעומת המשתתפים שהביעו צער על אובדן ילדותם, 17 מרואיינים סברו כי תפקידם החדש במשפחה גרם להם להתבגר, וראו זאת באופן חיובי. מרינה (מ) אמרה בראיון:

זה גם גרם לי להתבגר מהר יותר, מכיוון שיש לי שיחות עם עובדת סוציאלית ופעם היא אמרה לבוא לכיתה ולשאול כמה ילדים יודעים לאיזה קופת חולים הם שייכים והאם הם בעצמם קובעים תורים לרופא. שאלתי ומתוך עשר ידעו רק שלוש, פחות מחצי, כי הורים אצלם עדיין עושים זאת ואני קובעת תור להורים שלי. אני חושבת שילדים שנולדו כאן, לא ממש יודעים את כל זה, מה שאני יודעת בגלל הצורך לבצע תרגום.

- ניסיון חיים.

שבעה מרואיינים, מרביתם מקרב הקבוצה המתבגרת (חמישה), אמרו כי התפקיד נתן להם ניסיון בחיים, ובעזרתו הם למדו וגילו דברים חדשים שנחוצים מאוד לחייהם בעתיד. טניה (ב, ר) אמרה בנושא זה: 'בעצם זה עוזר להתקדם בחיים. זאת אומרת, אם את מבינה איך החברה פועלת, איזה כללים יש, מה אתה צריך, על איזה חוט למשוך כדי לשפר מעמד חברתי, כלכלי וכל זה, אז זה עוזר לך'; ובהמשך הוסיפה: 'אני חושבת שבגלל זה עשיתי הרבה פחות טעויות בחיים, מאשר בגיל ההתבגרות, בגיל 15-21, כמו שאנשים אחרים עושים טעויות. אני עשיתי הרבה פחות'.

- שינוי חיובי ביחס של ההורים.

שמונה משתתפים חשו כי יחס הוריהם השתנה כלפיהם לאחר ההגירה לארץ באופן חיובי. ההורים ראו בהם אנשים בוגרים, שאפשר לסמוך עליהם. אלה (ב, ר) תיארה את השינוי שחל: מיד, בגלל שהיה לי תפקיד כזה, מיד השתנה יחס אליי. ואם לפני [כן] ניסו (ההורים) יותר להגן עליי, לעטוף אותי בצמר גפן, זה הפריע לי. הרגשתי שחונקים אותי עם זה, שאני... וזה היה לי מאוד חשוב, מאוד, שנתנו לי את החופש, חופש פעולה, כי הם ראו שניתן לסמוך עליי.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

- תחושת מסוגלות עצמית.

לחמישה משתתפים התפקיד החדש נתן תחושת מסוגלות עצמית ואמונה בכך שהם יוכלו להסתדר בחיים. יוליה (ב) אמרה בראיון: '... יותר בטוחה בעצמי, כי אני יודעת שאני יכולה להסתדר בכל מצב ואני יכולה לשרוד'. לינה (מ, ר) למדה על עצמה משהו חדש: 'אני יודעת שאני לא מהילדות המפונקות האלה, שלא עושות כלום ולא אכפת להן מההורים. אני יודעת שאני מסוגלת להסתדר לבד'.

- התפקיד נתן משמעות לחיים ואפילו הציל את חייהם.

שני מראיינים ציינו כי התפקיד נתן לחייהם משמעות ומנע מהם הידרדרות לשימוש בסמים והתאבדות. גרמן (ס) אמר בראיון: 'אם לא הייתי צריך לעשות את זה, אז הייתי כבר מזמן אלכוהוליסט והייתי שוכב בגינה תחת ספסל או הייתי משתמש בסמים או משהו כזה'. אלכסנדרה (מ, ק) גם היא הרגישה תחושה דומה: 'זה גם מה שמחזיק אותי בחיים אלו, המחויבות כלפי אימא, שהיא זקוקה לי. אני יודעת שאימא נתנה לי את החיים, ואני חייבת לה על זה. לכן אני עוד לא חתכתי לעצמי ורידים או משהו כזה'.

בהמשך נערכה בחינה אמפירית של השלכות התפקידים על ההסתגלות הפסיכולוגית של מהגרים צעירים. לשם כך נבנה מודל של רגרסיה היררכית על מנת לנבא את מדדי ההסתגלות (תסמינים פסיכופתולוגיים של חרדה ודיכאון, ומסוגלות עצמית) באמצעות המשתנים הסוציו-דמוגרפיים ותפקידי התיווך (ראו לוח 2). בצעד הראשון, המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (מגדר, גיל, משך זמן בארץ וסוג משפחה) הוכנסו למודל הניבוי. רק המודל לניבוי חרדה נמצא מובהק. מגדר היה קשור באופן חיובי למצוקה פסיכולוגית, כאשר בנות דיווחו על יותר תסמינים הן של דיכאון והן של חרדה בהשוואה לבנים ($\beta = .26, p < .001$). יתר המשתנים הסוציו-דמוגרפיים לא ניבאו אף אחד ממדדי ההסתגלות. בצעד השני של הרגרסיה ההיררכית נוספו המשתנים של תיווך שפה ותרבות. תפקידי התיווך תרמו באופן מובהק לשונות המוסברת של דיכאון וחרדה. תיווך תרבות ניבא תסמינים של דיכאון ושל חרדה. יחד, תפקידי התיווך תרמו באופן מובהק לשונות המוסברת של מסוגלות עצמית, אם כי כל תפקיד בנפרד נכשל בניבוי.

דיון

המחקר הנוכחי בחן את תפקידי התיווך שנוטלים על עצמם מהגרים צעירים מבריה"מ לשעבר במשפחותיהם ואת השלכותיהם של תפקידים אלה על הסתגלותם הפסיכולוגית לאחר ההגירה. השלב האיכותני מצא שני תפקידי תיווך עיקריים: תיווך שפה ותיווך תרבות, בעלי השלכות חיוביות ושיליות במקביל. השלב הכמותי אישש את קיומם של שני תפקידים מובחנים של תיווך בעלי יכולת ניבוי דיפרנציאלי של מדדי הסתגלות.

הממצאים מראים כי בין התפקידים שהמהגרים הצעירים נטלו על עצמם לאחר ההגירה היו מתווך שפה המתלווה למקומות שונים, ממלא טפסים, מקשר עם גורמים חיצוניים; וכן תפקידים של מתווך תרבות, הקשורים לתיווך ולהסברה לגבי הארץ החדשה וניסיון לשלב את ההורים בתרבותה. השלב הכמותי אישש את קיומם של תיווך שפה ותיווך תרבות כשני תפקידים מובחנים (אם כי קשורים זה לזה, ראו גם Ponizovsky et al., 2012).

בניגוד למחקרים המצביעים על כך שילדים ממשפחות חד הוריות הם בעלי נטייה מוגברת להיפוך תפקידים עם הוריהם (Johnston, 1990), מצאנו שבהקשר של הגירה, משתתפים ממשפחות שלמות השתמשו יותר בתפקידי תיווך תרבות ושפה לעומת עמיתיהם ממשפחות חד הוריות.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

ייתכן, עם זאת, שמשנתפי המחקר ממשפחות שלמות דיווחו יותר על התנסות בתפקידי תיווך מכיוון שתירגמו את השפה ותיווכו את התרבות למספר רב יותר של מבוגרים במשפחותיהם לעומת המשתתפים ממשפחות חד-הוריות וגרושות. בנוסף, ייתכן שאימהות ואבות חד-הוריים הם בעלי מוטיבציה רבה יותר להשתלבות בחברה הקולטת או בעלי כישורי התמודדות מפותחים יותר, ולכן פחות מסתמכים על ילדיהם. הממצא כי צעירות מדווחות יותר על תסמינים של דיכאון וחרדה בהשוואה לצעירים נתמך בספרות הכללית, מעבר לתופעת הגירה (ראו, למשל, Barsky, Peekna & Borus, 2001). המחקר הנוכחי אישש מגמה זו גם בהקשר של הגירה.

השלכות של נטילת התפקיד החדש על הצעיר ומשפחתו

מתוך הממצאים עולה כי קיימות השלכות חיוביות ושליטיות של התפקידים על הצעירים, כפי שמתואר בספרות התאורטית העדכנית. כך, למשל, תיווך שפה נמצא מעורר בד בבד רגשות חיוביים ורגשות שליליים (Ponizovsky et al., 2015). עם זאת, ובניגוד למתואר בספרות המקצועית, לא דווחו במחקר זה השפעות שליליות עמוקות, הפוגעות במבנה האישיות של המתבגר. המשתתפים סיפרו כי נטילת התפקידים החדשים גורמת להתבגרות מואצת ואף לפגיעה בחייונית הילדות, לתחושת עומס, ללחץ ולפגיעה בלימודים. עם זאת, התמונה הפתולוגית המתוארת בספרות, כגון נטייה לנרקיסזם, להגבלה עצמית, לתחושת בושה ולשימוש במנגנוני הגנה שעלולים להוביל להתנהגות מסכנת (Wells, Glickaf-Hughes & Jones, 1999), לא עלתה מדברי המשתתפים. פער זה נובע ככל הנראה מההבדל בין היפוך תפקידים קלסי לבין היפוך תפקידים בהקשר של הגירה. ואכן, המונח 'אחריות ילדית' בהגירה הוטבע על מנת להימנע מקונוטציות פתולוגיות של הגדרות קודמות (Jurkovic et al., 2004).

חלק מהממצאים לגבי ההשלכות החיוביות של התפקיד דומות לאלו שנמצאו במחקרים קודמים. לדוגמה, נמצא כי אצל ילדים הוריים מתפתחת זהות והערכה עצמית גבוהה יותר (Lee & Wallker, 1998). תהליך התחזקות זה נובע מהיפוך תפקידים בתוך המשפחה, והדבר בא לידי ביטוי ברמה גבוהה של אמפתיה, אחריות ורכישת כלים להתמודדות עם קשיים יום-יומיים (Thirkeild & Morrell, 2001). גם בהקשר של הגירה נמצאו ממצאים דומים. כך, תיווך שפה נמצא מנבא הערכה עצמית גבוהה יותר ומסוגלות עצמית בקרב מתבגרים היספאניים בארה"ב (Weisskirch, 2007; 2012).

בדומה לממצאים המתוארים לעיל, השלב הכמותי אישש את התרומה הכללית של תפקידי התיווך למסוגלות עצמית. בנוסף, המשתתפים במחקר זה דיווחו על שינוי ביחס של ההורים אליהם, זאת משום שנטלו על עצמם תפקידים חדשים ועזרו להם. השפעה חיובית נוספת שדורשת התייחסות מיוחדת הייתה קשורה למשמעות המיוחסת לתפקידים: התחושה כי התפקיד, והאחריות שהצעירים חשו כנובעת ממנו, נתנו משמעות לחייהם ואף מנעו הידרדרות לחיי פשע והתאבדות.

על אף הקשר החיובי בין תיווך שפה לתיווך תרבות, המודלים הניבויים הצביעו על מגמות שונות של שני התפקידים. תיווך שפה לא ניבא תסמינים פסיכופתולוגיים בעוד שתיווך תרבות ניבא יותר דיכאון ויותר חרדה. את המגמות השונות ניתן להסביר באמצעות ההבדלים בין שני תפקידי התיווך: בעוד שתיווך שפה יכול להיתפס כתפקיד אינסטרומנטלי שטחי למדי (Jurkovic, 1997), תיווך תרבות הוא רחב יותר, כאשר הילדים מכוונים ומדריכים את הוריהם לגבי הערכים ונורמות ההתנהגות של התרבות החדשה. ייתכן שבמצב זה ילדים חשים שהוריהם לא מספיק מעורים על מנת לייעץ ולהגן עליהם, ולכן תפקיד זה קשור לרמות חרדה גבוהות יותר. לפיכך נראה כי תיווך תרבות עלול לפגוע

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

יותר בהסתגלות הפסיכולוגית לעומת תיווך שפה. עם זאת, שני תפקידי התיווך תרמו לניבוי הכללי של מסוגלות עצמית. השלכות אלו מצביעות על מורכבות תופעת 'אחריות הילדית' בהגירה.

השפעת ההקשר התרבותי

בעת פירוש הממצאים יש להתחשב בהקשר הייחודי של מהגרי בריה"מ לשעבר בישראל. כך, למשל, ייתכן שהפער בין ילדות מוגנת וחוסר אוטונומיה בארץ המוצא, לעומת ציפייה לאחריות מוגברת בארץ הקולטת, מעצים את הדחק הפסיכולוגי בקרב מהגרים צעירים. יתרה מזאת, קיים לחץ מצד החברה הקולטת כלפי מהגרים להיטמע בחברה הישראלית (Shamai & Ilatov, 2001). לחץ זה מורגש על-ידי המהגרים מבריה"מ לשעבר, וייתכן שהוא קשור לשביעות רצון נמוכה מחייהם בישראל שדווחה במחקרים קודמים (Roccas, Horenczyk, & Schwartz, 2000). לפיכך, ילדי מהגרים עלולים ליטול על עצמם תחומי אחריות שונים על מנת להקל על קשיי ההגירה של הוריהם. זה עשוי להסביר את הממצא הנוכחי על הקשר החיובי בין תיווך תרבות לבין תסמינים פסיכופתולוגיים, בניגוד לעולה ממחקרים בקרב ילדי מהגרים מאמריקה הלטינית, שלא מצאו השלכות שליליות כלשהן לתיווך תרבות (ראו, למשל, Weisskirch, 2010).

השפעת ההקשר על התמודדות עם שינוי תפקיד בעקבות הגירה עשויה להיות קשורה גם לציפיות תפקיד מגדריות. כך, למשל, מחקרים בקרב ילדי מהגרים לטיניים והיספאניים בארה"ב מצאו כי בנות נוטות יותר לאימוץ תפקיד תיווך השפה לעומת בנים (Orellana, 2003; Weisskirch & Alva, 2002). בעוד שבקרב מהגרים צעירים מבריה"מ לשעבר בארה"ב לא נמצאו הבדלים מגדריים בנטילת תפקידים (Jones & Trickett, 2005). בדומה לכך, גם המחקר הנוכחי לא מצא הבדלים מגדריים הקשורים לתפקידי תיווך.

המחקר הנוכחי מדגיש את הצורך לאמץ פרספקטיבה מודעת-הקשר לחקירה עתידית של תופעת 'אחריות הילדית' בעקבות הגירה. עקב הייחודיות של אוכלוסיית המהגרים שנחקרה, כמו גם הייחודיות של החברה הקולטת, יש לנקוט משנה זהירות בהכללת הממצאים על אוכלוסיות אחרות. בנוסף, מומלץ לשלב חקירה איכותנית של מהגרים צעירים כשלב מקדים לבחינה כמותית ולהתאים את כלי ההערכה והמחקר באופן רגיש לתרבות הנחקרת.

השלכות למחקר ולפרקטיקה

למחקר הנוכחי השלכות יישומיות חשובות. תוצאותיו מצביעות על כך שלתפקידים החדשים שמהגרים צעירים נוטלים על עצמם יש השלכות מורכבות. עקב כך, ישנה חשיבות רבה להדרכה של צוותי בתי ספר ופנימיות, עובדים סוציאליים וקלינאים שעובדים עם אוכלוסייה זו. ממצאי המחקר מעודדים פיתוח השתלמויות לאנשי חינוך ורווחה, בהם מדריכים, לגבי דרכי סיוע למהגרים צעירים, אשר מתמודדים בד בבד עם סערת תקופת ההתבגרות ועם ומשבר ההגירה, המלווה בנטילת תפקידים חדשים במערכת המשפחתית.

בראיונות ציינו חלק מהמשתתפים כי התפקיד החדש נתן משמעות לחייהם ואף הגן עליהם מפני התנהגות מסכנת. ממצא זה עשוי לשפוך אור על הסיבות להתנהגות מסכנת של מהגרים צעירים, כמו גם על הגורמים שעוזרים להם להתמודד עם הקשיים ולמנוע התנהגות זו. בנוסף, שני תפקידי התיווך תרמו לניבוי של תסמינים פסיכופתולוגיים ובד בבד לתחושת מסוגלות עצמית. לפיכך, על מחקרים עתידיים לבחון גורמי חוסן שיכולים למתן או לתווך את הקשר שבין 'אחריות ילדית' בהגירה לבין הסתגלות.

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות

יש לציין מספר מגבלות של המחקר הנוכחי. ראשית, בשלב הכמותי לא נכללה קבוצת ביקורת. הוספתה של קבוצת צעירים ותיקים הייתה מאפשרת השוואה ביחס לתפקידים שצעירים נוטלים על עצמם במשפחותיהם. מגבלה נוספת נוגעת לשימוש במדדי דיווח-עצמי על-מנת לזהות הסתגלות. יש צורך לבחון הערכה של אחרים (למשל, הורים, מורים) ומדדים חיצוניים (למשל הערכות קליניות). בחינת תופעת 'אחריות ילדית' בהגירה בקרב ההורים המהגרים, תוך התייחסות לחוויותיהם, תוסיף להבנה של התופעה הנחקרת.

על אף המגבלות המתוארות לעיל, למאמר זה תרומות חשובות, לדעתנו. הממצאים מדגימים את החשיבות של תפקידי התיווך בהגירה ואת יכולתם לנבא הסתגלות פסיכולוגית עתידית בקרב מהגרים צעירים. בנוסף, המחקר תורם לספרות בכך שהוא שופך אור על נקודות המבט של המהגרים לגבי היתרונות והחסרונות של 'אחריות ילדית' בהגירה. כמו-כן הוא בוחן את הקשר ההגירה בישראל ובבריה"מ לשעבר וממחיש את החשיבות של פרספקטיבה מודעת-הקשר לגבי שינויי תפקיד. לבסוף, יש להדגיש את יתרונות השימוש במודל משולב של שיטות מחקר (Roer-Strier & Kurman, 2009), בו המחקר מתחלף לסירוגין בין גישה כמותית ואיכותנית, בחקירת התופעה הייחודית והמורכבת של 'אחריות ילדית' בהגירה.

מקורות

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014). **השנתון הסטטיסטי לישראל 2014**. אוחר ב 5 אוקטובר 2015. מ: http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton.html?num_tab=st04_04&CYear=2014

לשם, א' וליסק, מ' (2001). התגבשותה החברתית והתרבותית של הקהילה הרוסית בישראל, בתוך מ' ליסק וא' לשם (עורכים), **מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר** (עמ' 27-76). הוצאת הקיבוץ המאוחד - קו אדום, תל אביב.

מינושין, ס' (1982). **משפחה ותרפיה משפחתית**. תל אביב: רשפים.

Barsky, A. J., Peekna, H. M., & Borus, J. F. (2001). Somatic symptom reporting in women and men. *Journal of General Internal Medicine, 16*(4), 266-275.

Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2000). *Handbook of qualitative research*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

Derogatis, L. & Melisaratos, N. (1983). The Brief Symptom Inventory: An introductory report. *Psychological Medicine, 13*, 595-605.

Dorner, L. M., Orellana, M. F., & Jiménez, R. (2008). "It's one of those things that you do to help the family": Language brokering and the development of immigrant adolescents. *Journal of Adolescent Research, 23*, 515-543.

Fong, R. (Ed.). (2004). *Culturally competent practice with immigrant and refugee children and families*. New York: Guilford Press.

Gilbar, O., & Ben-Zur, H. (2002). Adult Israeli community norms for the Brief Symptom Inventory (BSI). *International Journal of Stress Management, 1*, 1-10.

Guan, S. A., Greenfield, P. M., & Orellana, M. F. (2014). Translating into understanding: Language brokering and prosocial development in emerging adults from immigrant families. *Journal of Adolescent Research, 29*(3) 331-355.

מחקרים בקליטת העלייה

- Hernandez, M. & McGoldrick, M. (1999). Migration and the family life cycle. In B. Carter & M. McGoldrick (Eds.), *The Expanded Family Life Cycle: Individual, Family and Social Perspectives*, 3rd ed. (pp. 169-173). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Johnston, J.R. (1990). Role diffusion and role reversal: structural variations in divorced families and children functioning. *Family Relations*, 39, 493-509.
- Jones, C. J., & Trickett, E. J. (2005). Immigrant adolescents behaving as culture brokers: A study of families from the former Soviet Union. *Journal of Social Psychology*, 145, 405-427.
- Jurkovic, G. J. (1997). *Lost childhoods: The plight of the parentified child*. New York: Brunner/Mazel.
- Jurkovic, G. J., Kuperminc, G. P., Perilla, J., Murphy, A. D., Ibanez, G., & Casey, S. (2004). The role of filial responsibility and cultural ecological processes in school and social adjustment if immigrant Latino adolescents. *Journal of Primary Prevention*, 25, 81-104.
- Jurkovic, G.J., Thirkield, A., & Morrell, R. (2001). Parentification of adult children of divorce: A multidimensional analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(2), 245-258.
- Kosner, A., Roer-Strier, D., & Kurman, J. (2014). Changing familial roles for immigrant adolescents from the Former Soviet Union to Israel. *Journal of Adolescent Research* 29(3), 356-379.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Mirsky, J. (2001). Psychological independence among immigrant adolescents from the former Soviet Union. *Transcultural Psychiatry*, 38(3), 363-373.
- Mirsky, J., & Prawer, L. (2003). Immigrating as an adolescent. In T. Horowitz (Ed.), *Children of Perestroika in Israel* (pp. 72-118). Lanham, New York, Oxford: University Press of America.
- Orellana, M. F. (2009). *Translating childhoods: Immigrant youth, language, and culture*. Piscataway, NJ: Rutgers University Press.
- Orellana, M.F., Dorner, L., & Pulido, L. (2003). Accessing assets: immigrant youth's work as family translators or "para-phrasers". *Social Problems*, 50(4), 505-524.
- Oznobishin, O., & Kurman, J. (2009). Parent-child role reversal and psychological adjustment among immigrant youth in Israel. *Journal of Family Psychology*, 23, 405-415.
- Ponizovsky, Y., Kurman, J., & Roer-Strier, D. (2012). When role reversal and brokering meet: Filial responsibility among young immigrants to Israel from the former Soviet Union. *Journal of Family Psychology*, 26, 987-997.
- Ponizovsky-Bergelson, Y., Kurman, J., & Roer-Strier, D. (2015). Immigrant's emotional reactions to filial responsibilities and related psychological outcomes. *International Journal of Intercultural Relations*, 45, 104-115.

- Ponizovsky, A.M., Levov, K., Schultz, Y., & Radomislensky, I. (2011). Attachment insecurity and psychological resources associated with adjustment disorders. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81, 265-276.
- Rocca, S., Horenczyk, G. & Schwartz, S. (2000). Acculturation discrepancies and well-being: the moderating role of conformity. *European Journal of Social Psychology*, 30(3), 323-334.
- Roer-Strier, D., & Kurman, J. (2009). Combining qualitative and quantitative methods to study perceptions of immigrant youth. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 988-995.
- Roer-Strier, D., & Rivlis, M. (1998). Timetable of psychological and behavioral autonomy expectations among parents from Israel and the former Soviet Union. *International Journal of Psychology*, 33, 123-135.
- Remennick, L. (2007). *Russian Jews on three continents: identity, integration, and conflict*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Eds.), *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs* (pp. 35-37). Windsor, UK: NFER-NELSON.
- Shamai, S. & Ilatov, Z. (2001). Assimilation and ethnic boundaries: Israeli attitudes towards Soviet immigrants. *Adolescence*, 36(144), 681-695.
- Suarez-Orozco, C., & Suarez-Orozco, M. M. (2001). *Children of immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Trickett, E. J., & Jones, C. J. (2007). Adolescent culture brokering and family functioning: A study of families from Vietnam. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 13, 143-150.
- Tse, L. (1995). Language brokering among Latino adolescents: Prevalence, attitudes, and school performance. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 17, 180-193.
- Vaughn, S., Schumm, J.S., & Sinagub, J. (1996). *Focus groups interviews in education and psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Walsh, S., Shulman, S., Bar-On, Z., & Tsur, A. (2006). The role of parentification and family climate in adaptation among immigrant adolescents in Israel. *Journal of Research on Adolescence*, 16, 321-350.
- Weisskirch, R. S., & Alva, S. A. (2002). Language brokering and the acculturation of Latino children. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 24, 369-378.
- Weisskirch, R. S. (2010). Child language brokers in immigrant families: An overview of family dynamics, *mediAzioni* 10, <http://mediazioni.sitlec.unibo.it>, ISSN 1974-4382.

- Weisskirch, R. S. (2007). Feelings about language brokering and family relations among Mexican American early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 27, 545-561.
- Weisskirch, R. S. (2012). Family relationships, self-esteem, and self-efficacy among language brokering Mexican American emerging adults. *Journal of Child and Family Studies* 9, 269-281.
- Wells, M., Glickaf-Hughes, C., & Jones, R. (1999). Co-dependency: A grass roots construct's relationship to shame-proneness, low self-esteem, and childhood prettification. *American Journal of Family Therapy*, 27, 63-71.
- Wu, N. H. & Kim, S. Y. (2009). Chinese American adolescents' perceptions of the language: brokering experience as a sense of burden and sense of efficacy. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 703-718.
- Zeidner, M., Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1993). Hebrew adaptation of the General Self-Efficacy Scale. *Health Psychology*, 12, 102-104.

לוח 1: מתאמים, ממוצעים וסטיות תקן עבור משתנים סוציו-דמוגרפיים, תיווך שפה ותרבות ומדדי הסתגלות (N=220)

מדר	1	2	3	4	5	6	7
1. מגדר	-	-.06	-.03	.10	** .18	*** .27	-.07
2. גיל	-	-	*** .55	* -.14	-.06	-.01	.02
3. משך זמן בארץ	-	-	-	* -.13	-.02	.01	-.02
4. סוג משפחה	-	-	-	-	.04	.06	-.03
5. דיכאון	-	-	-	-	-	*** .69	** -.21
6. חרדה	-	-	-	-	-	-	*** -.26
7. מסוגלות עצמית	-	-	-	-	-	-	-

מגדר חושב כמשתנה דמה (בנים=0, בנות=1).

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

לוח 2: מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות של הסתגלות פסיכולוגית באמצעות תיווך שפה ותרבות (N=219)

מסוגלות עצמית				חרדה				דיכאון				
Fchange	ΔR^2	R ²	β	Fchange	ΔR^2	R ²	β	Fchange	ΔR^2	R ²	β	
			(r)				(r)					
.45	-.01	.01		**4.19	.06	.07		1.93	.02	.04		צעד 1
			-.07				***.26				** .18	סין
			.05				-.01				-.05	גיל
			-.05				.03				.02	משך זמן בארץ
			-.01				.04				.02	סוג משפחה
*3.18	.01	.04		*4.4	.08	.11		*3.28	.04	.06		צעד 2
			.10				-.15				† -.17	תיווך שפה
			(* .16)				(.03)				(.01)	
			.09				** .27				* .24	תיווך תרבות
			(* .16)				(* .15)				(.13)	

הערה: מקדמי β מדווחים עבור הצעד הראשון בו המנבא הוכנס. בסוגריים מדווחים מתאמים פשוטים (r).

† < .1, * < .05, ** < .01, *** < .001

מחקרים בקליטת העלייה

יעל פוניזובסקי-ברגלסון ואנה קוסנר - הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות